

# **Doktori (PhD) értekezés tézisei**

**Ung vármegye rendvédelmi szervei 1890–1918 között**

Varga Róbert

Témavezető: Dr. Püski Levente



**DEBRECENI EGYETEM**

**TÖRTÉNELMI ÉS NÉPRAJZI DOKTORI ISKOLA**

Debrecen, 2023

## I. A kutatás célja

A rendészettörténelmi kutatásokkal kapcsolatos érdeklődés a rendszerváltozás után kezdett egyre jobban teret nyerni. Több kötet és önálló publikáció is megjelent a témával kapcsolatban, amelyek döntő többségének főbb irányait a rendvédelem szervezeti struktúrája és a személyi állomány vizsgálata adta. Így háttérbe szorultak azok a mikrotörténelmi kutatások, amelyek segítségével egy-egy régió speciális rendészeti helyzetét megismerhetné az érdeklődő.

Disszertációm témaválasztásakor figyelembe vettem a fentebb leírt aspektusokat, így esett a választásom Ung vármegye rendvédelmi szempontból történő vizsgálatára. Ugyanis a szóban forgó földrajzi objektum rendészeti múltja fehér foltnak számít, mivel hasonló jellegű kutatómunkát nem végeztek ezt megelőzően. A témaválasztás mellett fontos volt meghatározni a kronológia határait is. Választásom azért esett az 1890–1918 közötti időszakra, mert így megvizsgálhattam, hogy az ungi rendvédelmi szervek hogyan működtek békeidőben és háborús körülmények között. A vizsgált időszak kronológiai határait a III. Ungvári Szárnyparancsnokság létrehozása (1890) és az első világháború vége (1918) határozták meg. Disszertációmban az ungi rendvédelmi szervek működését vizsgálom főként a levéltári források szemszögéből. Így elsősorban a rendészeti szervek dokumentumaiban használt kifejezéseket, fogalmakat alkalmazom egy-egy ügy vizsgálata során.

Az értekezés során a következő célkitűzéseket fogalmaztam meg:

1. Milyen rendvédelmi szervek működtek Ung vármegye területén békeidőben, illetve a háborús évek alatt? Bővebben kibontva ezt a kérdést, arra kerestem a választ, hogy:
  - a Magyar Királyság ezen távoli megyéjében a boldog békeidőkben milyen szervezetek tartották fenn a rendet és a törvénykezést?
  - Hány rendészeti szervezet működött a területen?
  - Milyen volt a strukturális felépítésük?
  - Milyen törvény adta lehetőségeik voltak a bűnözés megállításával szemben?
  - A szervezetek testülete milyen számban volt jelen a vármegyében?
  - Háborús körülmények között alakult-e olyan szervezet, amely segítette Ung megyében a bűnüldözést?
2. Rendészeti szempontok alapján milyen feladatokat láttak el békeidőben?
3. A helyi rendvédelmi szervek milyen feladatokat láttak el háborús körülmények között? A kutatás ezen szakaszában arra voltam kíváncsi, hogy a helyi rendészeti

szervek munkája milyen területeken változott meg, illetve kaptak-e újabb feladatokat az államtól vagy a helyi közigazgatástól?

- Volt-e háborús menekültválság? Ha igen, hogyan birkózott meg vele a rendészet?
  - Elegendő volt-e a létszámuk a rend maradéktalan fenntartására 1914–1918 között?
  - Milyen új, addig nem tapasztalt feladatokat kellett elvégezniük?
4. Milyen nehézségekkel kellett szembenéznie a csendőrségnek és a városi rendőrségnek 1914–1918 közötti időszakban?

## II. Felhasznált források és munkamódszerek

Témámmal kapcsolatban a leggazdagabb iratállománnyal a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlege rendelkezik, ahol Ung vármegye rendvédelmi történetéhez nélkülözhetetlen anyagok állnak a kutatók rendelkezésére. Így a disszertáció tematikájának megfelelő forrásfeltáró munkát tartottam célszerűnek, amelynek keretén belül szisztematikusan átvizsgáltam Ung vármegye főispáni, alispáni, Ungvár rendezett tanácsú város és Ung vármegye közigazgatási iratállományát.

A kutatómunka alatt számos olyan korabeli dokumentumot találtam, amelyek fontos részeit alkotják értekezésemnek. Csendőrséggel kapcsolatban elsődleges forrásbázist a főispáni (4. fond 1877–1919) és az alispáni (7. fond (1900–1919) fondállományok biztosítottak. Itt megtalálhatóak olyan primer források, amelyeken keresztül betekintést lehetett nyerni az ungi csendőrség munkájába békeidőben és háborús körülmények között. Tematikailag a következő részekre lehet bontani: szervezési kérdések, állománybővítési kérelmek, csendőrségi jegyzőkönyvek, nyomozások és lakossági panaszok. A katonai konfliktus kibontakozásával a fentebb felsorolt témakörök bővültek elősorban olyan lakossági bejelentésekkel, amelyek a hadsereg túlkapasáiról számoltak be. A két fond tartalma mellett fontos adalékként szolgáltak azok a csendőrségre vonatkozó iratok, amelyek az Ung vármegye közigazgatási bizottságának (5. fond 1873–1919) fondjegyzékében találhatók.

Levéltári munka során az Ungvári Városi Rendőrségre vonatkozó forrásokat is megvizsgáltam a beregszászi levéltárban. A szervezet történetével és munkájával kapcsolatos korabeli iratok az Ungvár rendezett tanácsú város polgármesteri hivatalának iratai (6. fond 1868–1919) között található. A fondban olyan kulcsfontosságú rendőrségre vonatkozó témakörök találhatók, mint a rendőrkapitányi választások, a testület finanszírozásának kérdése, a személyállományt érintő nehézségek és a különféle lakossági feljelentések, bejelentések. 1914–1918 közötti időszakban a rendőrségi ügyek bővültek, aminek elsődleges okául szolgált a háborús mindennapok és az egyre jobban érezhető gazdasági nehézségek Ungvárra vonatkozóan.

A forrásgyűjtés egy periódusában szükségessé vált kutatómunkát végezni a Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megyei Levéltár Makói Levéltárában. Az irattár falai között találhatóak azok a dokumentumok, amelyek dr. Bóna Pál, Ungvár 1916-ban megválasztott rendőrkapitányának születési és iskolai éveiről számolnak be. Az említett iratok a Fond VIII. 51. Makói Állami Főgimnázium Anyakönyvi Hivatala és a Fond 72. Makói Városi Tanács iratai között találhatók meg.

Disszertációmban megtalálhatóak különböző korabeli sajtókiadványok, elsősorban, amelyek Ung vármegyében jelentek meg. A sajtókutatást és vizsgálatot azért is tartottam fontosnak, mert a korszakban a leghatékonyabb tömegtájékoztatói eszköznek számított. A megyére vonatkozó hetilapokat szintén a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlegében őrzik és név szerint a következők:

- Ung
- Ungvári Közlöny
- Határszéli Újság

A felsorolt sajtótermékeken kívül több olyan regionális és helyi hetilapokat is megvizsgáltam, amelyek cikkeikben foglalkoztak a vármegyével, esetleg Ungvárral. Ezek a következők voltak:

- Az Új Újság
- Budapesti Hírlap
- Szeged és vidéke
- Pesti Napló
- Városok lapja

A kutatás során nagy hasznát vettem azoknak a szakkönyveknek és egyéb kiadványoknak, amelyek tematikailag a Magyar Királyi Csendőrséggel és a városi rendőrség történetével foglalkoztak.

A rendelkezésemre álló levéltári forrásokat – digitalizálásukat követően – szisztematikusan kategorizáltam olyan rendszerben, amelyet későbbiekben beépítettem egy-egy fejezetbe vagy alfejezetbe.

## **II. A disszertáció eredményei**

A vármegye területén 1890–1918 között két rendészeti testület fejtette ki tevékenységét: a Magyar Királyi Csendőrség és az Ungvári Városi Rendőrség. Az Ung megyében működő csendőrségről szóló – általam vizsgált – források 1890-es évekből származnak, így célszerűnek tartottam ezt a dátumot venni a csendőrségi kutatómunka kezdetének. A korabeli dokumentumok szerint 1890–1898 között önállóan működő csendőrségről nem beszélhetünk a vármegye estében. Ugyanis ez idő alatt a vidéki testület munkáját a VI. szárnyparancsnokság végezte Beregszász parancsnoki központtal. Igazi rendészeti autonómiáról csak 1899-től lehet szó, amikor is a IV. Kassai Kerületi Parancsnokság létrehozta a VII. Ungvári Szárnyparancsnokságot, Ungvár központtal. Egy olyan új szerkezeti

egységet hozva így létre, amely teljesen lefedte rendészeti aspektusok szerint Ung vármegyét.  
Ez a szisztéma egészen az 1918-as összeomlásig működött a területen.

IV. számú csendőrkerület		Törzs: Kassa								
VI. szárnyparancsnokság Beregszász		III. szakasz: Ungvár								
Csendőrkerület		csendőrség létszáma								
		1890	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898
1.	Szobránc	6	6	-	6	6	6	-	6	6
2.	Ungvár	8	8	-	8	8	8	-	7	7
3.	Csap	6	6	-	6	6	6	-	6	6
4.	Nagykapos	6	6	-	6	6	6	-	6	6
5.	Nagyberezna	6	6	-	6	6	6	-	6	6
6.	Turjaremete	6	6	-	6	6	6	-	6	6
7.	Szerednye	6	6	-	6	6	6	-	6	-
8.	Vinna	5	5	-	-	-	-	-	6	6
9.	Perecseny	5	5	-	-	-	-	-	6	6
10.	Turjaremete	5	5	-	-	-	-	-	6	6
11.	Sztavna	5	5	-	-	-	-	-	6	6
12.	Lyuta	5	5	-	-	-	-	-	5	5

**A VI. Beregszászi szárnyparancsnokság kötelékéhez tartozó Ung megyei csendőrörsök**

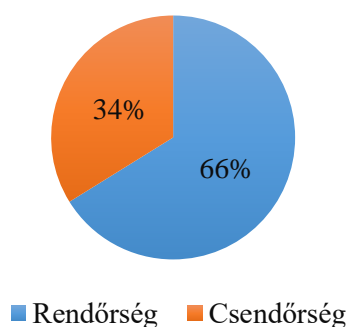
IV. számú csendőrkerület		Törzs: Kassa															
VII. szárnyparancsnokság Ungvár		I. szakasz Ungvár															
Csendőrkerület		1899	1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913	Összesen
1.	Ungvár	8	10	10	10	10	8	7	7	7	8	8	8	8	8	8	125
2.	Szerednye	6	6	6	6	6	5	5	5	5	6	5	5	5	5	5	81
3.	Csap	6	6	6	7	7	5	5	5	5	6	6	6	6	6	6	88
4.	Nagykapos	6	6	6	6	6	5	5	5	5	5	6	5	6	6	6	84
5.	Pálóc	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	75
6.	Szobránc	6	6	6	6	6	6	5	5	6	5	5	5	6	5	5	78
7.	Felső-Remete	6	6	6	6	6	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	35
8.	Vinna	6	6	6	5	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	28
9.	Nagygejőc	-	-	-	5	5	5	-	5	5	5	5	5	5	5	5	55



fel kellett lépniük hatékonyan a sztrájkmozgalom ellen, illetve folyamatos „harcot” vívtak a városi kocsmák nyitvatartásának idejével. Ezen kívül kellő figyelmet kellett fordítaniuk a városi köztisztasági, közegészségügyi és prostitúcióval kapcsolatos rendeletek betartatására.

A vármegyei rendvédelmi szervek életében meghatározó periódusnak számított a Nagy Háború időszaka, ugyanis a katonai konfliktus új, addig nem tapasztalt nehézségek elé állította a vármegye rendvédelmi szerveit. 1914–1918 között az Ungvári Városi Rendőrség és a helyi csendőrség egy teljesen más utat járt be a rendészeti feladatokat tekintve. A vidéki testületnek a háború kezdeti időszakában a menekültkérdéssel, illetve a hadsereg és a lakosság közötti konfrontáció kivizsgálásával is kellett foglalkoznia. A legnehezebb kihívásnak utóbbi számított, mivel a jegyzőkönyvek szerint a gazdák legtöbb esetben arra panaszkodtak, hogy minden hivatalos dokumentum nélkül kobozták el jószágaikat. Ilyen esetekben a csendőrség keze meg volt kötve több okból is. A feljelentést tevő gazdák sok esetben nem tudták megmondani, hogy milyen ezred katonái voltak az elkövetők, hogy hívták őket stb. Legnagyobb probléma mégis az volt, hogy amennyiben sikeresen kinyomozták a tettesek személyazonosságát, hatáskörük nem terjed ki a letartóztatásra. Egyetlen megoldásként az jöhetett szóba, hogy a nyomozati anyagot átadták az érintett alakulat parancsnokságának és várták a tisztek döntését. Előfordult, hogy az elkövető katonákat megbüntették és a gazdákat kártalanításban részesítették.

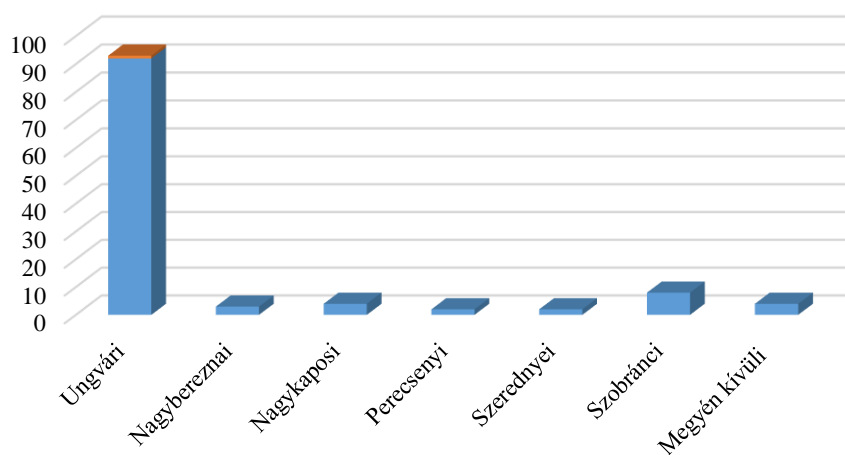
A háború végéhez közeledve pedig – a katonaság megbízásából – figyelemmel kellett kísérniük a szabadságukat töltő katonákat. A csendőrségre vonatkozó kutatást 1916–1918 között nehezítette a szervezet szűk forrásbázisa.



#### **Ungvár Városi Rendőrség és Magyar Királyi csendőrség foglalkoztatottsága 1916–1918 között**

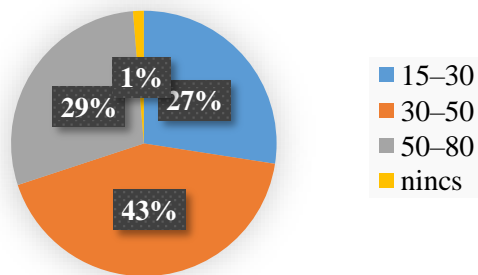
Jóval tágabb forrásanyaga volt a városi rendőrségnek a háborús időszakban. A korabeli dokumentumokból kiderült, hogy a megyeközpontban működő rendfenntartó egységnek meg kellett birkóznia a háborús menekültekkel és a különböző uzsorával foglalkozó személyekkel.

Emiatt is született meg a városi tanács azon döntése, hogy a rendőrség munkájának megsegítésére létrehozzák az Ungvári Városi Polgárőrséget. Az új rendészeti egység a Berceviczy István irányításával működő szervezet égisze alatt tevékenykedett. A bűnözéssel kapcsolatban legfontosabb forrásoknak a hatósági jegyzőkönyvek számítanak. Ezekben az írásokban rögzítették a letartóztatott személyek adatait (név, lakcím, életkor, felekezeti hovatartozás stb.). A korabeli dokumentumok felhasználásával és statisztikai módszerek segítségével betekintést lehet nyerni a helyi bűnözők világába. Az adatsorok elkészítésekor hat szempontot vettem figyelembe: nemek közötti megoszlás, lakcím, életkor, vallás és kiszabott büntetések.



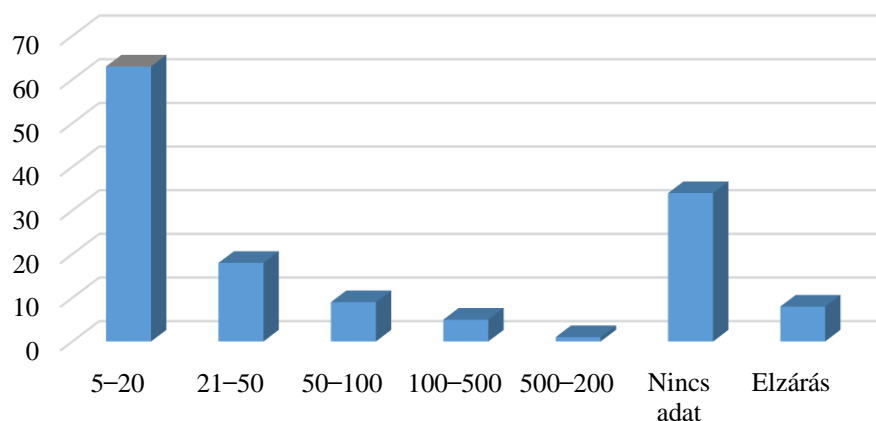
#### Bűnözés területi megoszlása Ung vármegyében járásokra bontva

Kiugróan magas volt a bűnözés aránya Ungvár városában, illetve a járás területén. Ennek a tendenciának két fő kiváltó oka volt. Első sorban a háborús menekültek egy részének letelepedése az említett közigazgatási területen. Pénzforrás hiányában ezek a személyek, bűnözésből tartották el magukat. Másodsorban Ungvár városában egyes kereskedők és helyi lakosok uzsorával, illegális felvásárlással és árdrágítással foglalkoztak. A kapott értékek alapján kiderült, hogy a bűnözők között domináltak a nők, köszönhetően annak, hogy átvették a férfiktól a családfenntartó szerepet. A rendőrség és csendőrség jegyzőkönyvei alapján domináltak azok az esetek, amelyekben 30-50 év közötti személyek ellen indítottak bűnvádi eljárást.



#### A bűnözők életkori megoszlása

A hatósági eljárás alatt állók többsége izraelita vallásúnak mondta magát, holott nem a legnagyobb lélekszámú felekezet volt a megyében. Az eljárások végeztével a kihágást elkövető személyekre pénzbüntetést vagy elzárásos ítéletet mondtak ki. Utóbbi esetben számottevően magas volt az 5-20 korona közötti bírságok kiszabása.



#### A rendőrség által kiszabott pénzbüntetések koronában

A háború előrehaladtával a városi rendőrségnek a gazdasági visszaélésekkel is foglalkoznia kellett. A városi kereskedők számos alkalommal a törvényt megkerülve akarták jóval a hatósági ára felett értékesíteni az alapvető élelmiszereket. Nem könnyítették meg a megyeközpont rendőrségének a munkáját a kocsmatulajdonosok sem. Ellenük több nyomozást is folytatott a Berzeviczy István vezette testület nyitvatartási és árdrágítás ügyekben. A romló gazdasági helyzet a helyi közösség erkölcsi romlását is előidézte. A nehéz anyagi helyzetben lévő nők egy-egy alkalommal akár prostitúcióra is kényszerültek. Így ellenük egyfajta „hajtóvadászat” indult Ungvár városában ugyan úgy, mint a koldusok és a szökött cselédek ellen. A gazdasági és a társadalmi erkölcs romlása mellett a nagy háború időszakában továbbra is nagy hangsúlyt fektetett az Ungvári Városi Rendőrség a köztisztaságra és a közegészségügyre. Az ezekben az esetekben készült jegyzőkönyvekből kiderült, hogy minden kihágóra szigorú büntetést szabott ki a rendőrség. A megrovás lehetett figyelmeztetés, pénzbüntetés, drasztikusabb esetben pedig több napi elzárás is. Történt a testület vezetésében egy nem várt fordulat, mivel 1916.

márciusban Berzeviczy Istvánt megválasztották Ungvár város polgármesterének. A megüresedett rendőrkapitányi posztra pályázatot írtak ki, amelynek nyertese dr. Bóna Pál lett, aki ezt megelőzően Makó városában teljesített szolgálatot. Ezzel egy új fejezet kezdődött az Ungvári Városi Rendőrség történetében egészen 1918-ig. A kedvezőtlen katonapolitikai események következtében az Osztrák-Magyar Monarchia kénytelen volt béketárgyalásokat kezdeményezni az ANTANT hatalmakkal. Ezzel párhuzamosan a vármegyében megjelentek a csehszlovák katonai alakulatok, akik – mint az új hatalom képviselői – bírtokba vették Ungvár vármegyét és annak közigazgatási központját, Ungvárt is. Így az általuk elfoglalt területeken korlátozták és/vagy felszámolták azokat a rendvédelmi alakulatokat, amelyeknek tagjai nem esküdtek fel a prágai hatalomra.

Összességében elmondható, hogy 1890–1918 között a csendőrségnek és a városi rendőrségnek számos feladatot kellett elvégeznie, elsősorban a menekültkérdés megoldása és a különböző gazdasági visszaélések kivizsgálásával kapcsolatban. Ezeknek a megbízásoknak az elvégzése próbára tette úgy a csendőrséget, mint a rendőrséget. Mind a két szervezet elöljárói feletteseik számára olyan panaszleveleket írtak, amelyek fő témája a személyállományban tapasztalt hiányok voltak. A csendőrség esetében több, aktív szolgálatot teljesítő járőrt és tisztet katonai szolgálatra besoroztak a hadsereg kötelékébe. A városi kollégáik már a háború első hónapjaiban szembesültek személyállományuk alacsony kapacitásával, ezért Berzeviczy István rendőrkapitány kérvényezte a polgárőrség felállítását. Az általam vizsgált korabeli dokumentumok alapján összességében elmondható, hogy a terület két rendfenntartó szerve – az Ungvári Városi Rendőrség és a Magyar Királyi Csendőrség VII. szárnyparancsnoksága – lehetőségeihez mérten igyekezett munkáját minél hatékonyabban végezni úgy békeidőben, mint a háborús években.



Nyilvántartási szám: DEENK/461/2022.PL  
Tárgy: PhD Publikációs Lista

Jelölt: Varga Róbert  
Doktori Iskola: Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola  
MTMT azonosító: 10085592

### **A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények**

#### Magyar nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (1)

1. **Varga, R.:** Illegális kivándorlás Ung vármegyében a 19-20. század fordulóján.  
*Hallg. Műhtanulm.* 5 (1), 93-112, 2021. ISSN: 2063-6024.

#### Magyar nyelvű tudományos közlemények külföldi folyóiratban (3)

2. **Varga, R.:** Adalékok Ungvár városának rendvédelmi történetéhez 1890-1914 között.  
*Limes.* 8, 113-125, 2021. ISSN: 2411-4081.
3. **Varga, R.:** A hadsereg szerveződése 1890-1914 között Ung és Bereg vármegye példáján.  
*NORTIA (Ungvár)* 1, 31-52, 2020.
4. **Varga, R.:** Ung vármegye csendőrsége 1881-1914 között.  
*Limes.* 7 (2), 111-136, 2020. ISSN: 2411-4081.

A DEENK a Jelölt által az iDEa Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudományometriai ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2022.11.02.

